

УДК 347.962.3

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-3-12

Маложон Олена Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-6052-1017

ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДЕЮ

У статті досліджується етична поведінка судді у судовому процесі, яка повинна відповідати високим стандартам професійної поведінки з метою зміцнення довіри та поваги у громадянського суспільства до правосуддя. Суддя повинен постійно поліпшувати свою етичну поведінку в суді, формувати такі якості, як самоконтроль, емоційну спрямованість, тактовність, дисциплінованість. Поряд з цим суддівський корпус постійно перебуває під наглядом суспільства, адже професія судді є досить специфічною, передусім тому, що кожен суддя особисто є уособленням правосуддя в державі, а тому добровільно бере на себе колосальні обмеження щодо своєї поведінки, а отже повинен поводитись бездоганно як під час здійснення правосуддя, так і у позасудовій діяльності, адже цього вимагає високий статус судді у суспільстві. Аналізується специфічний характер діяльності суб'єкта потенційних корупційних практик у судовій системі й необхідність збереження гідності посади й захисту від усіляких видів тиску. Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Акцентується, що представники судової системи повинні поводитись у такий спосіб, щоб уникати конфлікту інтересів, тобто наявності суперечностей між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання своїх повноважень. Зазначається, що розробка та дотримання високих стандартів поведінки та етичних принципів є життєво важливими основами справедливого здійснення судочинства, гарантіями захисту суддів від неналежного впливу та одночасно чинниками, які сприяють підвищенню довіри громадськості до судової системи.

Ключові слова: етика, професійна діяльність, суддя, норми, авторитет, судовий процес, правосуддя.

Malozhon O. I. Compliance with ethical rules when judge professional activities

The article examines the ethical conduct of a judge in a trial that must meet high standards of professional conduct in order to build civil society's credibility and respect for justice. The judge should constantly improve his / her ethical behavior in court, develop such qualities as self-control, emotional orientation, tact, discipline. At the same time, the judicial corps is constantly under the supervision of the public, because the profession of judge is quite specific, first of all, because each judge is personally a personification of justice in the state, and therefore voluntarily assumes enormous restrictions on his behavior, and therefore must behave impeccably, the timing of justice and extrajudicial activity, as this requires a high status of a judge in society. The specific character of the activity of the subject of potential corruption practices in the court system is analyzed, as well as the necessity of preserving the dignity of position and safety. In the administration of justice, the courts are independent of any unlawful influence. Courts administer justice on the basis of the Constitution and laws of Ukraine and the rule of law. It is emphasized that representatives of the judicial system should behave in such a way as to avoid a conflict of interest, that is, the presence of contradictions between a person's private interest and his official or representative powers, which affects the objectivity or impartiality of decision-making or the performance or non-performance of actions during execution their powers. It is noted that the development and observance of high standards of behavior and ethical principles are vitally important bases for the fair administration of justice, guarantees of the protection of judges from undue influence, and at the same time factors that contribute to increasing public confidence in the judicial system.

Key words: ethics, professional activity, judge, norms, authority, litigation, justice.

Постановка проблеми. Авторитет суду та його рішень багато в чому пов'язується з авторитетом судді, оцінкою його поведінки як у сфері судочинства, так і поза межами його професійної (службової) діяльності. Це саме стосується і авторитету органів прокуратури і адвокатури. За останні роки найбільша увага суспільства прикута саме до позаробочої поведінки суддів, прокурорів та адвокатів,

їх дозвілля та майнового стану. Випадки порушення окремими представниками вказаних професій морально-етичних принципів привертають увагу громадськості.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що українське суспільство має право на ефективне, доступне, прозоре та сучасне судочинство. Такі прагнення вимагають позитивних змін і розвитку судової системи, її удосконалення.

Аналіз дослідження проблеми. Окремі проблемні питання дотримання етичних норм суддею розглядали: І. Бевзюк, Є. Безкровний, І. Вернидубов, Д. Григор'єв, В. Дударєва, Р. Карпенко, О. Костюченко, О. Панченко, М. Стефанчук, С. Тищенко, А. Чернобай. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі фактично відсутнє єдине комплексне дослідження, присвячене вивченню етичних норм при здійсненні професійної діяльності суддею.

Метою статті є формування професійної етики судового процесу, питання професійної етики суддів, етичні конфлікти у судовому процесі.

Виклад основного матеріалу. Судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Судочинство здійснюється КСУ та судами системи судоустрою. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» завдання суду полягають у тому, що він, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3].

Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права.

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Поряд з цим суддівський корпус постійно перебуває під наглядом суспільства, адже професія судді є досить специфічною, передусім тому, що кожен суддя особисто є уособленням правосуддя в державі, а тому добровільно бере на себе колосальні обмеження щодо своєї поведінки, а отже повинен поводитись бездоганно як під час здійснення правосуддя, так і у позасудовій діяльності, адже цього вимагає високий статус судді у суспільстві. Саме бездоганна поведінка в очах людей має сприяти формуванню довіри як до окремого судді, так і до судової влади загалом.

Суддівська етика є різновидом професійної етики. Етичні вимоги до поведінки судді являють собою сукупність моральних правил поведінки. Під суддівською етикою треба розуміти певну систему базових принципів регламентації поведінки суддів у судовому засіданні, в суді та позасудової поведінки, які побудовані з урахуванням особливостей професійної діяльності та створені для підтримки суддівських стандартів, діють об'єктивно і незалежно з метою збільшення значущості наявних правових норм та правил поведінки для суддів [1].

Суб'єктом, який здійснює правосуддя, є суддя. Особа, яка обіймає посаду судді, повинна відповідати високим моральним критеріям. Частина з них передбачена в законодавстві (наприклад, досягнення відповідного віку, наявність вищої юридичної освіти, стажу роботи тощо [3]). Ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлює наступні обов'язки судді: 1) при здійсненні правосуддя дотримувати Конституції та законів України; 2) забезпечувати повний, всебічний та об'єктивний розгляд судових справ з дотриманням встановлених законом строків; 3) не розголошувати відомості, що становлять таємницю, таємницю нарадчої кімнати, відомості про особисте життя громадян та інші відомості, про які вони дізналися під час розгляду справи в судовому засіданні; 4) не допускати вчинків та будь-яких дій, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності.

В Україні діє Кодекс суддівської етики, увага якого приділяється таким важливим питанням, як врегулювання поведінки судді під час здійснення правосуддя, заборона позапроцесуального спілкування судді зі сторонами у справі, декларування своїх та членів родини фінансових доходів, випадки та причини відводу судді, стосунки зі ЗМІ й поведінка судді в неробочий час.

Одним із найважливіших засобів встановлення істини у справі є тактика допиту та мистецтво одержання інформації в ході судового засідання. Суддя повинен дуже тонко відчувати обстановку в залі суду і враховувати дуже непросте становище людини, що стоїть перед судом, його психологічний

і нервовий стан. Уміння отримати об'єктивну правдиву інформацію від свідка, потерпілого, експерта, підсудного, позивача, відповідача та інших учасників процесу – це мистецтво, досліджуване юридичною етикою. Треба пам'ятати, що в суді зустрічаються дві, а деколи і більше, сторони з протилежними інтересами, і тому, щоб створити атмосферу довіри до суду, слід забезпечити чутливе і уважне ставлення до підсудного, потерпілого, позивача і відповідача та інших учасників процесу. Суддя не може дозволити собі піддатись емоціям, незалежно від того, хто перед ним стоїть, підсудний, обвинувачений у вчиненні злочину чи особа, яка від нього постраждала.

Перебуваючи у судовому засіданні, суддя, прокурор і адвокат мають бути стриманими один до одного та не демонструвати перед присутніми свої емоції або негативне ставлення. Також вказані учасники процесу не повинні допускати образливих реплік, утримуватися від поведінки або будь-яких дій чи висловлювань, що можуть призвести до виникнення конфліктних ситуацій під час розгляду справи, а навпаки – поводитися гідно і коректно, тим самим не проявляючи неповагу до суду. Кодекси суддівської і прокурорської етики та Правила адвокатської етики зобов'язують суддів, прокурорів і адвокатів у судовому процесі дотримуватися взаємоповаги, усвідомлюючи важливість спільних завдань щодо утвердження в суспільстві верховенства права та законності. У взаємовідносинах між собою та іншими учасниками судового процесу дотримуватися ділового стилю спілкування, бути стриманими, коректними, тактовними. Реагувати на неправильні дії або вислови осіб, які беруть участь в судовому засіданні, лише у формах, передбачених законом (заяв, клопотань, скарг тощо) [4; 5; 9].

Специфічний характер діяльності суб'єкта потенційних корупційних практик у судовій системі й необхідність збереження гідності посади й захисту від усіляких видів тиску означають, що представники судової системи повинні поводитись у такий спосіб, щоб уникати конфлікту інтересів, тобто наявності суперечностей між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [8]. Консультативна рада європейських суддів теж вважає, що правила професійної поведінки повинні вимагати від представників судової системи уникати будь-якої діяльності, яка могла б компрометувати гідність їх посади. Ці правила мають підтримувати суспільну довіру до системи правосуддя шляхом мінімізування ризиків виникнення конфлікту інтересів. Із цією метою суддям належить утримуватися від додаткової професійної діяльності, яка могла б обмежувати їх свободу й загрожувати безсторонності. Зазначена Рада схвалює положення Європейської Хартії про статус суддів [2], згідно з якими свобода судді щодо здійснення діяльності поза межами судового мандату не повинна обмежуватись, доки остання не стає несумісною з вірою суспільства в безсторонність або незалежність судді чи з його готовністю сумлінно й у розумний строк розглядати справи (п. 4.2). Цим документом також визнається право суддів вступати до професійних організацій і висловлювати свою точку зору (п. 1.7) з метою уникнення надмірної жорсткості, що може призвести до виникнення бар'єрів між суспільством і самими суддями (п. 4.3).

Останніми роками найбільша увага суспільства прикута до позасудової поведінки судді, його дозвілля, майнового стану. Непоодинокі випадки порушення окремими суддями морально-етичних принципів позасудової поведінки привертають увагу громадськості, знаходять своє постійне висвітлення та обговорення в засобах масової інформації. З метою встановлення стандартів моральної цілісності та відповідної поведінки працівників суду, які ґрунтуються на дотриманні особистої, професійної та організаційної етики задля підтримання авторитету, незалежності й ефективності судової влади, підвищення довіри громадськості до суду Рада суддів України розробила Правила поведінки працівника суду [10; 7, с. 200].

Професійний підхід працівника суду до роботи з колегами та відвідувачами може бути продемонстрований через його оперативну роботу щодо досягнення результату, добрі навички письмового спілкування, добрі навички усного спілкування, пунктуальність, дотримання вимог етикету, культури телефонних розмов, бажання виконувати роботу, вміння працювати в команді, постійне навчання (самовдосконалення, систематичне підвищення свого професійного рівня), прояв поваги до інших, дотримання професійного дрескоду, виконання своїх обов'язків сумлінно та ввічливо.

Аналізуючи походження поняття суддівської етики, варто зазначити, що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. Етичні вимоги до поведінки судді є сукупністю моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність,

гідність, людяність тощо. Лише високопрофесійна, моральна, етична поведінка судді здатна викликати повагу до суду та забезпечити впевненість учасників судового процесу і відвідувачів суду в неупереджених результатах розгляду справи. При цьому суддя повинен проявляти такі моральні якості, як чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість, толерантність, добросовісність, справедливість, збалансованість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повагу до оточуючих. Зазначені цінності і є передумовами довіри суспільства до здійснення правосуддя. Стандарти етичної поведінки суддів містяться у численних міжнародно-правових актах, які ухвалені уповноваженими органами чи інституціями міжнародних універсальних (ООН) або регіональних (передусім, Рада Європи, Європейський Союз) організацій, а також міжнародними професійними асоціаціями суддів.

Розробка та дотримання високих стандартів поведінки та етичних принципів, так само як прозорі інформування громадськості про стан справ у цій сфері, є життєво важливими основами справедливого здійснення судочинства, гарантіями захисту суддів від неналежного впливу та одночасно чинниками, які сприяють підвищенню довіри громадськості до судової системи. Для цього пропонуються різні кроки, націлені на те, щоб зробити правила більш зрозумілими для суддів та для широкого загалу, і на те, щоб забезпечити необхідний ступінь справедливості та участь для всіх зацікавлених сторін у процедурах розгляду порушень. Зокрема, створення спеціального Комітету в Раді суддів України для надання загальних висновків та роз'яснень з питань етики та дисципліни, а також консультацій суддям. Крім того, здійснювати кроки для розробки спеціалізованих механізмів розслідування порушень дисциплінарних норм з їх одночасним спрямуванням на запобігання порушенням та випадків безвідповідальності в судовій системі. Механізм забезпечить більшу ясність, передбачуваність етичних та дисциплінарних норм та постійний моніторинг їх застосування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Удосконалення системи нагляду за дотриманням етичних та дисциплінарних норм, включаючи посилення гарантій проти неналежного втручання в незалежну діяльність суддів шляхом кращої організації розподілу справ, використання систем електронного правосуддя, а також механізмів внутрішнього та зовнішнього нагляду в кінцевому результаті призведе до таких наслідків:

- етичні норми для суддів та працівників апаратів судів будуть містити чітко визначені правила поведінки, які перебуватимуть у відкритому доступі та послідовно застосовуватимуться на практиці;
- практичне застосування методичних настанов у випадках відкриття дисциплінарних справ у зв'язку із серйозними порушеннями Кодексу етики;
- інституційне забезпечення принципу функціональної (особистої, процесуальної) незалежності судді, який розглядає справу, від інших суддів;
- створення ефективного механізму розслідування справ, слухань за індивідуальними справами щодо дисциплінарних заходів та застосування антикорупційних заходів в судовій системі; поєднання в роботі цього механізму концепцій на основі обговорення та на основі заохочень/ покарання;
- уніфікація процесуальних правил для проваджень всіх видів дисциплінарних справ;
- закріплення необхідних процесуальних гарантій справедливості дисциплінарних проваджень, зокрема, право на доступ до своєї дисциплінарної справи для суддів та працівників апарату, чітко визначений обсяг та підстави для розкриття інформації стосовно невирішених дисциплінарних справ третім сторонам і громадськості;
- з метою диференціації відповідальності за дисциплінарні порушення розшириться перелік дисциплінарних санкцій;
- сформується доступна, обґрунтована та послідовна практика з питань про етичні та дисциплінарні порушення суддів.

Література

1. Гребеньков Г.В. Юридична етика. Київ : Алерта, 2004. С. 106–137.
2. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року. Законодавство України: база даних / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236 (дата звернення: 16.01.2023).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України станом на 5 січня 2023 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 16.08.2023).
4. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів : затверджений всеукраїнською конференцією прокурорів 27 квітня 2017 року. URL: http://www.kdkp.gov.ua/ua/dokuments_vkp.html (дата звернення: 12.09.2023).
5. Кодекс суддівської етики : затверджений XI Черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року. URL: [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf) (дата звернення: 16.01.2023).

6. Конституція України : від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.09.2023).
7. Овсяннікова О. Професійна етика суддів та працівників суду як чинник, що впливає на формування громадської думки. *Підприємництво, господарство та право*. 2016. № 8. С. 196–200.
8. Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання : рішення Ради суддів України від 4 лютого 2016 року № 2. URL: <http://www.vru.gov.ua/content/file/Rish2.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).
9. Правила адвокатської етики : схвалені Вищою кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури та затверджені Установчим з'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 року (з подальшими змінами від 9 червня 2017 року). URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/3ae9a115a40b9a5bc04f_file.pdf (дата звернення: 16.01.2023).
10. Правила поведінки працівника суду : затверджені рішенням Ради суддів України від 6 лютого 2009 року № 33. URL: <http://court.gov.ua/userfiles/PravPovPracS> (дата звернення: 10.04.2023).
11. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук*. 2014. № 1(76). С. 75–85.

References

1. Hrebekov H.V. (2004). *Yurydychna etyka [Legal ethics]*. Kyiv : Alerta. [in Ukrainian].
2. Evropeiska khartiia pro zakon "Pro status suddiv" [European Charter on the Law "On the Status of Judges"] (1998, July, 10). *Zakonodavstvo Ukrainy: baza danykh / Verkhovna Rada Ukrainy – Legislation of Ukraine: database / Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236 (data zvernennia: 16.01.2023). [in Ukrainian].
3. Pro sudoustrii i status suddiv : Zakon Ukrainy [On the judiciary and the status of judges: Law of Ukraine] (2023, January, 5) Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (data zvernennia: 16.08.2023). [in Ukrainian].
4. Kodeks profesiinoi etyky ta povedinky prokuroriv : zatverdzhenyi vseukrainskoiu konferentsiieiu prokuroriv [Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors: approved by the All-Ukrainian Conference of Prosecutors] (2017, April, 27) Retrieved from http://www.kdkp.gov.ua/ua/dokuments_vkp.html (data zvernennia: 12.09.2023). [in Ukrainian].
5. Kodeks suddivskoi etyky : zatverdzhenyi XI Cherhovym zizdom suddiv Ukrainy [Code of Judicial Ethics: approved by the 11th Ordinary Congress of Judges of Ukraine] (2013, February, 22) Retrieved from [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf) (data zvernennia: 16.01.2023). [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996, June, 28) Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 10.09.2023). [in Ukrainian].
7. Ovsianikova O. (2016) Profesiina etyka suddiv ta pratsivnykiv sudu yak chynnyk, shcho vplyvaie na formuvannia hromadskoi dumky [Professional ethics of judges and court employees as a factor affecting the formation of public opinion]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo ta pravo* [in Ukrainian].
8. Poriadok zdiisnennia kontroliu za dotrymanniam zakonodavstva shchodo konfliktu interesiv v diialnosti suddiv ta inshykh predstavnykiv sudovoi systemy ta yoho vrehuliuвання : rishennia Rady suddiv Ukrainy [The procedure for monitoring compliance with the legislation on conflict of interests in the activities of judges and other representatives of the judicial system and its regulation: decision of the Council of Judges of Ukraine] (2016, February, 4) Retrieved from <http://www.vru.gov.ua/content/file/Rish2.pdf> (data zvernennia: 12.09.2023). [in Ukrainian].
9. Pravyly advokatskoi etyky : skhvaleni Vyshchoiu kvalifikatsiino-dystsyplinarnoiu komisiieiu advokatury ta zatverdzheni Ustanovchym zizdom advokativ Ukrainy [Rules of lawyer ethics: approved by the Higher Qualification and Disciplinary Commission of the Bar and approved by the Constituent Congress of Lawyers of Ukraine] (2012, November, 17) Retrieved from http://unba.org.ua/assets/uploads/3ae9a115a40b9a5bc04f_file.pdf (data zvernennia: 16.01.2023). [in Ukrainian].
10. Pravyly povedinky pratsivnyka sudu : zatverdzheni rishenniam Rady suddiv Ukrainy [Rules of conduct of a court employee: approved by a decision of the Council of Judges of Ukraine] (2009, February, 6) Retrieved from <http://court.gov.ua/userfiles/PravPovPracS> (data zvernennia: 10.04.2023). [in Ukrainian].
11. Tatsii L. (2014) *Etyka suddi ta osoblyvosti yii normatyvnoi rehlementatsii [Ethics of a judge and peculiarities of its normative regulation]*. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences*, 1, 75–85 [in Ukrainian].